

מסעות אל המוות "הטוב" © (כל הזכויות שמורות)

© כל הזכויות שמורות למחבר:
צבי בן שחר – אנילביץ 18 ירושלים 96624
054-6274149 ziki-coach@bezeqint.net

בסיומו של כל מסע עם חולה סופני, אני שואל את עצמי שוב ושוב, מדוע אני מתעסק כל הזמן עם המוות? מה מושך אותי למפגשים חוזרים ונשנים אתו, שנים רבות כל כך?

לא מצאתי הסבר פשוט לכך, אך אפשר שההתקרבות אל המוות והזמנתו אל תוך חיי, נוטלת משהו מעוקצו ומאפשרת לי להתבונן בחיים ובמוות ללא פחד, מתוך השלמה ושלווה ובמידה רבה של סקרנות.

מפתח מיוחד העניק לי המוות, וצרף לו קוד סודי, המאפשר לי לפתוח מגירות נסתרות, אשר היו נעולות שנים רבות, לעלעל בניצוצות של אנושיות, חמלה ואהבה, אשר המתינו בסבלנות בתחתית המגירה, שאגע בהן וארשה להן לפרוץ החוצה ולהתעופף, כמו מתיבת פנדורה הפוכה.

אין לי הסבר לסיבות ולתהליך, אך אין לי ספק, כי ההתחככות הקרובה עם המוות, מפגישה אותי שוב ושוב עם העוצמה האדירה שיש לחיים.

דמיינו לכם את האפשרות הבאה: אתם בני שלושים, ארבעים, חמישים, שישים או שבעים. יושבים אצל הרופא, לבד או עם בן או בת זוג, אחרי המתנה ארוכה ומעייפת בבית החולים. את כבר רוצה שזה יהיה מאחוריך, ללכת הביתה ולנוח. אתה לא אוהב את ריח בית החולים ומותש מה"בילוי" שם. הרופאה מביטה בך ואומרת משהו, שלא הצלחת לשמוע. המילים מתרחקות, הרופאה חוזרת על אותו המשפט – ועדיין כאילו המילים מסרבות לחדור. חלק בך קם ומוכן ללכת הביתה, האחר כבר התיישב עמוק יותר בכיסא. החולה שאחריך ייאלץ לחכות עוד זמן רב בחוץ. יש לך סרטן.

לא מעט נכתב על המסע האחרון של אלו מאיתנו שהמוות שלהם קרוב, ידוע, מוחשי ומסתיר את האופק. כמה אומץ ועומק נפשי, נדרשים מרגע גילוי ואבחון המחלה, דרך הטיפולים, ההתמודדויות והטלטלה הרגשית, הפיזית והמשפחתית.

כאשר ברי לרופאים וגם לך שנקודת האל-חזור נחצתה, מתחילה עבודה קשה וחשובה, אשר מוחמצת פעמים רבות בגלל פחד, העמדת פנים ועקשנות. מאין מגייסים את הכוחות הנדרשים לצלוח את המשימה ההתפתחותית האחרונה של שליחה, השלמה, הכרת-תודה ואהבה, אל מול סיום ברוטלי של החיים? מטרות הליווי והסיוע בפרשת הדרכים הזו, מורכבות ופשוטות כאחד - עזור לי לסלוח, עזור לי לקבל, להיפרד מאהובי, לספר להם על אהבתי, השקט את פחדי, תן לי יד, הקשב לי, תן לי לומר את מה שלא העזתי מעולם, אל תברח ממני, עודד אותי לפתוח את הלב והישאר איתי גם בשתיקותיי.

קיץ 1995, אני מנכ"ל משותף בחברת מחשבים ותיקה. דבר לא חסר לי מבחינה חומרית, משכורת נאה, מכונית חברה, נסיעות לחו"ל ושאר הטבות שיש לבעל חברה, אך עומס הניהול היומיומי והאינטנסיביות הבלתי מתפשרת של החיים נותנים בי את אותותיהם, שוחקים אותי ואינם מותירים לי זמן פנוי לעשייה ערכית ומשמעותית יותר בחיי. אמנם לא לגמרי, עדיין תולעת ספרים, עדיין מטפח את הבית ועדיין משקיע ככל האפשר במשפחה היקרה שלי.

מה חסר לי אם כך? מדוע אני מרגיש מבוזבז?
אני חושב שחיפשתי משמעות נוספת לחיי, שתמלא ותרגש אותי; משהו דחק בי לתת מעצמי. למי? מדוע? באיזה אופן? הכול עדיין בגדר נעלם.
לאחר חיפושים שנמשכו חודשים ארוכים הגעתי למקום, שהיום אני יודע כי היה נקודת מפנה בחיי - ההוספיס בבית החולים "הדסה" הר- הצופים.

הגעתי למקום שאין שני לו בעולם, בו הנתניה טהורה ואינה מבקשת דבר. מקום בו ההקשבה היא עמוקה והשתיקה יקרת ערך.
מקום בו למדתי מה הן שליחה, אהבה, רגישות וחמלה, לצד כאב וסבל.
כאן החלטתי, להשקיע את כוחי, את זמני ואת אהבת האדם שבי ובעזרתם של אנשים בדרכם אל המוות, גיליתי את עצמי.
לאחר כמה חודשי הכשרה אשר הכינה אותי למפגשים עם החולים הסופניים, סופחתי אל מתנדב ותיק במשך כחצי שנה.

בשלב זה מילאתי כל מטלה – החל מעזרה לצוות האחיות וכלה כמובן בישיבה לצד החולים ובהקשבה לכאבם ולסיפור חייהם.
כשהרגשתי בטוח יותר בעצמי, ישבתי והקשבתי גם לבני המשפחות.
מקץ זמן לא רב חשתי בשינויים עצומים שחלים בי. תמיד הייתי אדם חזק, אך במהרה הפכתי לאדם חזק מאוד. המקום הזה יוצק בי כוחות נפש, המאפשרים לי להביט על החיים והמוות בעדשות נדירות ומיוחדות.
אני מוצא את עצמי, מאז, מגיב לאירועים בחיי באופן אחר, רגוע יותר, ממוקד יותר, סלחן יותר, מדוד יותר. כאן למדתי להיות קשוב לכל מילה ולכל רמז קטן של תנועת יד או עין, כאן התחדדו אצלי באופן מופלא הרגישויות והאינטואיציות ועברו כיוון עדין ומדויק ככיוון מיתרי כינור.
כאן למדתי להבין מבטים ומילים שאינן נאמרות, כמו "אין לי עכשיו חשק שתהיה לידי, אני רוצה להיות לבד", "יש לי כאבים עכשיו, עזוב אותי", "שב לידי רק אחוז בידי אל תדבר כואב לי עכשיו", או מבטים שמבקשים לדעת "למה זה קרה לי? מדוע דווקא לי?". ולעתים, כאשר שאלות נשאלות בקול ותשובות אין בפי, אני מוצא את עצמי מדבר על אהבה, סליחות, חלומות, משפחה וזכרונות, מנסה לעזור, לשכך במעט ייסורי גוף ונפש, אך לא תמיד בהצלחה.
הרבה עצב וכאב יש במקום הזה, אך לא פחות מכך חסד, אהבה ואמפתיה. מטבע הדברים, איני מגיע עם כל חולה לקשר עמוק ומשמעותי. אם משום הזמן הקצר שאינו מאפשר לנו להתקרב זה לזה ואם מתוקף "חוקי הכימיה" הבינאישית. גם התנסויות מסוג זה הותירו בי חותם, ומקרה אחד או שניים מצאו את מקומם בספר.
וכך, במשך שנים, אני מגיע פעם בשבוע להוספיס, או לביתו של חולה, נפרד מעט מהעולם החיצון, ומתמכר להקשבה.
לעתים אני נאלץ להפסיק לחודש חודשיים ואף ליותר, אך תמיד חוזר, משום שאני מרגיש ויודע, כי זה המקום היחיד בעולם הטוען אותי בכל פעם מחדש בכוחות נפש ובתחושת חיים אדירה.
והתמורה לה אני זוכה, היא בלתי נתפסת, בחיוך של חולה, במבט אוהב, אף שהוא כואב, המודה לי על ההקשבה, על האחיזה בידו ולא פחות מכך, על השתיקה.
כל דמיון בין הדמויות המופיעות בספר לבין המציאות הוא מקרי בלבד.
כל הפרטים העלולים להסגיר את זהותם של החולים או מישהו מבני משפחתם - שמות, מקומות, תאריכים, הקשרים, אירועים וכל רמז אחר – שונו לבלי הכר.

לצד המסעות המשותפים, שיבצתי גם את ההשתקפויות שלהם בתוכי, את המסע אל עצמי.

נירה וגל

המסע עם נירה, ועם גל בתה הקטנה, העמיד את כוחות הנפש שלי במבחנים שלא ידעתי כמוהם. את השילוב הזה שחוויתי עם אישה בשנות השלושים לחייה, במצב מתקדם של סרטן בלב, וילדה כבת שש, אני מגדיר כאחת החוויות הקשות שהשאירו בי את חותמן.

הגעתי אל ההוספיס, חתמתי בקלסר המתנדבים וניגשתי אל תחנת האחיות להתעדכן במצב המאושפזים. אחר כך נפגשתי עם העובדת הסוציאלית וזו סיפרה לי על חולה חדשה צעירה מאוד בחדר מספר חמש. אמרתי שאגש אליה.

זה היה יום קיץ בשיא, דלת המרפסת הייתה פתוחה וגל חום כבד נכנס פנימה. ילדה קטנה שיחקה שם. גל הקטנה משחקת לבד עם בובה במרפסת ההוספיס. אני ניגש אליה ללא שהיות. "שלום, קוראים לי ציקי, מה שמך?" היא מביטה בי בחשד ואומרת, מכוונת אל תג המתנדב, "אבל כתוב לך כאן צבי ולא ציקי". "נכון" התפלאתי על האבחנה הזריזה, "ציקי זה הכינוי שלי, שם החיבה שלי ואיך קוראים לך?" "קוראים לי גל וגם לי יש שם חיבה, אימא ושושי קוראות לי גלוש, וסבתא קוראת לי גלגל, אני רוצה גם פתק כזה כמו שיש לך". "בבקשה" אמרתי, "נחפש צבעים ונכין יחד".

"את יודעת גל" אמרתי, "גם לי יש גל בבית, לבת הצעירה שלי קוראים גל, וגם אנחנו קוראים לה לפעמים גלוש. איך קוראים לבובה שלך?" "מריומה, זה בא ממרים. נכון שזה שם קצת מצחיק?"

גם אימא שלך חולה כאן?" "לא, אני מתנדב כאן". גל התרוממה ודילגה לכיוון החדרים. נכנסתי אחריה לחדר בו שכבה נירה, רזה מאוד, שחרחרת, עיניה שקועות עמוק בארובות העיניים.

הצגתי את עצמי. "אני נירה", השיבה בקול חלש, "וזה גל". "אימא, כבר עשינו הכרות, וגם לו יש גל בבית ואני רוצה את הצבעים שלי כי אנחנו מכינים לי ביחד פתק כזה כמו של ציקי".

נירה הביטה בי בעניין. "כך" אמרתי, "גם לבתי הצעירה קוראים גל, וגם אנחנו קוראים לה לעתים קרובות גלוש... החלפנו כמה עדכונים במרפסת וגל ביקשה שנכין יחד תג מתנדב כמו שלי".

לחדר נכנסה אישה, דומה דמיון רב לנירה, נושאת מגש אוכל. נירה הציגה אותה "זו אחותי שושי".

עשינו הכרות קצרה ושושי הציעה לגל לשחק איתה במרפסת בזמן שאימא אוכלת. גל נענתה בשמחה ושתיהן יצאו.

התיישבתי ליד נירה – "איך את מרגישה היום?"

"אני חלשה מאוד בגלל החום ובגלל הכימותרפיה שקיבלתי לפני כמה ימים".

"היכן אתם גרים?" שאלתי, "בקיבוץ קרוב לירושלים, וכרגע אני כאן, וגל אצל שושי אחותי המתגוררת בירושלים".

"יש לי גידול בלב" הוסיפה מבלי ששאלתי, הביטה בי ובחנה את תגובתי, "הוא מקנן בי כבר חמישה חודשים ואני יודעת שלא נותר לי הרבה זמן".

כשהבנתי שאין מה לעשות והסרטן במצב כל כך מתקדם, השלמתי איתו והחלטתי

לדאוג לגל משום שהיא זו שתיפגע יותר מכל. אני חיה לבד ללא בן זוג כבר הרבה

שנים, אביה של גל נהרג לפני כשנתיים בתאונת מטוס באפריקה, אבל זה סיפור אחר".

"איזה קשר יש בין גל לשושי?" שאלתי.

"הן חברות נהדרות, שושי כרגע אפוטרופוס שלה, ואני יודעת שהיא תגדל את גל במקומי באהבה רבה".

"ובינך לגל?" שאלתי. "יש בינינו חיבור נהדר, אנחנו ממש נשמות תאומות, חברות

טובות ובאותו ראש, חבל שזה נקטע באופן כל כך אכזרי, היו יכולים להיות לנו חיים

מאושרים מאוד. גל עוד מעט בת שש, ובשנה הבאה תלמד בירושלים, אבל אני כנראה לא אראה אותה עולה לכיתה א'.

בשבוע האחרון אני מדמינת את החיים שלה בלעדי, וזו מין פנטזיה נעימה למרות שלא אהיה בה.

אני רואה אותה גדלה, מתבגרת, והופכת לאישה יפהפייה ואדם מקסים, אני רואה אותה

יושבת על הדשא עם חברות וחברים במקום כלשהו, אני לא שומעת על מה מדברים

אני רק רואה תמונות. עייפתי אותך?"

"ממש לא, אני מוקסם מהפתיחות המיידית שלך, את התעייפתי בוודאי יותר ממני".

"גם אני מתפלאת על הפתיחות המיידית שלי, כאילו חיכיתי שתגיע, נכון שזה מוזר, אני

בכלל לא מכירה אותך, ספר לי קצת על עצמך".

ממש באותו הרגע נכנסה גל עם תג מתנדב שהכינה עם שושי. התג שהכינה היה צבעוני יותר, עליז, מעוטר בשני פרפרים ופרחים, ובאמצע באותיות גדולות, 'גל מתנדבת בהוספיס'.

"אולי תכיני גם לי אחד כזה" הצעתי, "הוא הרבה יותר יפה משלי".

גל קפצה בשמחה על המציאה והתיישרה על הרצפה להכין תג נוסף. "מה אתה רוצה שארשום ציקי או צבי?" ולפני שהספקתי לענות אמרה, "אני חושבת שאכתוב ציקי ובקטן ליד אני אכתוב גם צבי".

"איזה שם את יותר אוהבת?"

"אני אוהבת יותר ציקי, זה שם נחמד, לחבר שלי רונן יש אח גדול חייל שקוראים לו ציקי ואני מאוד אוהבת אותו".

"אתה יודע לצייר?" "לא כל כך, אבל אשמח אם תלמדי אותי".

"טוב מתי אתה רוצה להתחיל?" "בשבוע הבא, אגיע שוב ואביא איתי צבעים ותלמדי אותי לצייר, מוכנה?"

"בטח, מתי אתה הולך הביתה?" "עוד מעט, אני רק רוצה לדבר עם האחיות ואחר כך אלך". הבנתי שהיא רוצה שאשאר עוד קצת, אך מיהרתי והייתי חייב לצאת".

נפרדתי מנירה, מגל, משושי ומהצוות, נכנסתי לחדרה של העובדת הסוציאלית וביקשתי לדבר איתה על גל. הייתי מוטרד, זו לי הפעם הראשונה שאני מתמודד עם ילדה קטנה וסרטן, ואני יודע שזה לא פשוט, גל עשויה לשאול שאלות שאצטרך לדעת כיצד להשיב עליהן.

"אמור לה רק את האמת, ילדים מבחינים מיד שמשקרים להם, אינך חייב לומר את כל האמת והשתדל לא להיכנס ליותר מדי פרטים.

יתכן ובמהלך משחק היא תשאל אותך שאלות שמטרידות אותה", הוסיפה. "תהיה זהיר, וכשאתה מרגיש שאינך יודע מה לומר, תגיד בפשטות שאינך יודע. כאשר הילד מודע למחלה אין צורך להסתיר ולהעמיד פנים, לילדים יש יכולת מדהימה להבין את האמת ולהתמודד איתה גם אם היא קשה.

ובכל מקרה היא עדיפה על מצב של חוסר ודאות או שקר.

אתה גם צריך לדעת שהיא 'נדבקת' לכל גבר שמסתובב כאן, מחפשת דמות אבהית, וזו בעיה משום שקשר הדוק מדי עלול לגרום לה לאכזבה נוספת, בלשון המעטה".

הבנתי שאצטרך למצוא את האיזון העדין, את המידה הנכונה של החברות. לא לתת לה להיקשר אלי רגשית, אלא להיות החבר שלה בהוספיס בלבד.

אדרש לזהירות רבה מאוד, שכן היחסים הרגשיים עם ילד במצב כזה עלולים להוביל למלכודת.

הגעתי ביום חמישי, מצויד בצבעי שמן. להפתעתי שושי וגל לא היו בהוספיס. הן נסעו לגן החיות והיו אמורות להמשיך לאחר מכן אל ביתה של שושי. הצטערתי שלא פגשתי את גל. כשאמרתי לנירה שהפסדתי אותה, כי אגיע שוב רק ביום רביעי, אמרה "גם אתה התאהבת בה?", "כן", הודיתי, "היא שבתה את לבי מהרגע הראשון, בתמימות שלה, בעיניים הצוחקות, בחוש ההומור ובתלתלים המדהימים שלה". "כך נראיתי בדיוק כשהייתי בגילה" אמרה. "ספר לי מה מביא אותך לכאן?" הצעתי שנצא למרפסת, החום כבר התפוגג מעט בשעה זו של ערביים ורוח נעימה ויבשה נשבה. "כן, נשב בחוץ", אמרה. הבאתי את כיסא הגלגלים, הרמתי והושבתי אותה בזהירות.

"אני משקל נוצה נכון?"

"נכון, את קלה מאוד".

"אני חושבת שאני שוקלת עכשיו ארבעים וחמישה קילו, אין לי תיאבון, אני בקושי אוכלת".

התגלגלנו למרפסת יחד עם כל הצינורות והחוטים, השמש עמדה לשקוע והיה נעים. סיפרתי לנירה על עצמי, על משפחתי ועל מניעי להתנדבות.

רוב החולים מבקשים לדעת ולהבין מה המניעים להתנדבות מסוג כזה. מעניין... אין הבדל גדול לדעתי, בין סוג כזה או אחר, אלא עצם מעשה הנתונה הוא החשוב. "אני רוצה לספר לך את סיפור חיי, מוצא חן בעיני שאתה אמיתי ויודע להקשיב, ובנוסף לכך אני אזכר תוך כדי סיפור בארועים שהספקתי לשכוח. אני דור רביעי בארץ. נולדתי וגדלתי בקיבוץ שהורי היו ממייסדיו, במשפחה מאוד שורשית. אנחנו שלוש אחיות, אני הצעירה ושושי היא הבכורה.

גדלנו בקיבוץ כמו שלושה פרחים. אבא שירת הרבה שנים כקצין במשטרה ואימא הייתה גננת. הם אהבו מאוד אחד את השני. ראינו אותם אמנם גם בוויכוחים ובמריבות, אבל ראינו המון אהבה, וכך גם גדלנו. עברו עלינו שנות ילדות מאושרות מאוד בבית שמח שתמיד מלא בחברים ובחברות.

אני זוכרת איך התמלאתי בגאווה כששושי הגיעה לחופשת שבת מן הצבא, במדים, כומתה ותת מקלע עוזי. במהלך השירות הצבאי היא הכירה את אלון, קצין באחת מיחידות העילית, בחור מקסים. האהבה ביניהם הייתה מיוחדת.

בכל חופשה שלו ושלה הם היו מגיעים אלינו הביתה והיה לכולנו ממש כיף. היינו מאושרים עם האושר שלה. שושי ואלון תכננו כבר את עתידם המשותף. היה ברור להם ולנו שהם יהיו יחד לתמיד. לקראת סוף תקופת השירות שלה אלון נהרג בפעולה בלבנון, ומאז ועד היום שושי אינה מסוגלת לקשור קשר עם גבר אחר. היא חיה את האסון שלה כל רגע ואינה מסוגלת להרפות.

היא החליטה לעבור לירושלים ללמוד פסיכולוגיה ועכשיו היא כותבת את עבודת הדוקטור שלה על הטראומה של אלמנות מלחמה.

בשיחות שלנו לאחר שהתגלה הסרטן, בדקנו את האפשרות שהיא תצטרך לקחת אחריות הורית בלעדית על גל, ולהיות לה לאב ולאם. שקלנו את הצעד הזה גם לאור העובדה שניהלה את חייה ללא בן זוג ובעצם לא חוותה קשר זוגי בוגר. ברור לה שכאימא חלופית לגל היא תהיה חייבת לשנות את חייה.

היא אישה מדהימה, איכותית ומיוחדת ואין לי ספק שתגדל את גל כאילו הייתה ילדתה הביולוגית. השינוי שהיא עוברת עם גל הוא עדין וכואב, ובאחת השיחות שלנו אמרה שהיא חושבת שאולי האימוץ של גל יגרום לה להיפתח שוב ולחפש קשר עם בן זוג מתאים. אין לה מה לחשוש היא אמרה לי, אני אוהבת את גל יותר מכל יצור בתבל. לעולם לא אעשה משהו שיפגע בה".

נירה עשתה הפסקה קצרה – "אני צמאה, אני לא רגילה לדבר כל כך הרבה".

הגשתי לה את בקבוק המים עם קשית, ולאחר ששתתה מעט המשיכה, "בשלושת החודשים האחרונים אנחנו עוברות יחד טיפול שמכין את שושי לאימהות בנסיבות הכול כך טרגיות, ואת גל לקראת קשר אימהי חדש, ואני כל כך שקטה ובטוחה בקשר שיווצר ביניהן, שאני יכולה למות בשקט ובשלווה כבר עכשיו. במפגשים האווירה עצובה אבל יש בהם גם משהו מאוד פרקטי.

גל מבינה ששושי תהיה האימא שלה והשאלות שלה נוקבות וכואבות. אנחנו לפעמים בוכות יחד, מתחבקות ומתנשקות, אבל יש במפגשים סוג של השלמה. אני יודעת שלגל זה הכי קשה, אבל הקשר ביניהן מתהדק. גל מאוד אוהבת את שושי".

נירה נראתה מותשת. שקט שרר מסביב. היא הניחה את ידה על ידי ואמרה "קח אותי בבקשה לחדר, אני הרוגה". כשהעברתי אותה מכיסא הגלגלים למיטה נדמה היה לי שהיא שוקלת עוד פחות מאשר קודם. היא לא הייתה מסוגלת לשתות מכוס המים ללא עזרתי.

"הייתי צריכה אותך לפני כמה חודשים, זו הפעם הראשונה שאני מספרת על חיי לאדם זר, חוץ מאשר בטיפול הפסיכולוגי, והסיפור עדיין לא נגמר".

"את אדם מדהים" אמרתי, "האופן שבו את מתמודדת עם המציאות הכול כך קשה, מעורר הערצה, הנכונות והפתיחות שלך לקבל את המוות! מעטים האנשים שלמרות הכאב העצום משוחחים על המוות שלהם באופן כל כך גלוי ובהשלמה".
"כן, זה נכון, אבל אין לי ברירה אחרת, אין לי בכלל זמן ויש לי גם הרבה משברים בדרך, ובמיוחד בגלל גל".
"אם את מעוניינת, אני מוכן להיות האדם שיקשיב לך ברגעי המשבר, וינסה לעזור לך לרכך מעט את התחושות והפחדים".
נירה נענתה ואמרה שהיא מאוד מעריכה את זה. רשמתי את מספר הטלפון הנייד שלי על פיסת נייר ומסרתי לה. היא דיברה על עייפות גדולה וביקשה שאשאר עוד קצת. אני מעריכה מאוד את אמירת האמת שלך ואני חושבת שהפכתי אותך לפרטנר שמלווה אותי לקראת הסוף, אולי מבלי שרצית בכלל". "הייתי מעדיף להיות ידיד שלך בנסיבות אחרות" אמרתי, "אבל ככל הנראה, האפשרות הזו אינה קיימת".
אני חושב שנירה מרגישה בצורך לדבר מתוך תחושה שהמוות ממתין כבר מעבר לפינה. "השעה שבע" אני אומר, "לכי לישון, במידה ותתעוררי לפני עשר תתקשרי אלי ואעשה מאמץ להגיע לכאן".
"תודה לך" אמרה, "תתכופף אלי", ונשקה לי על מצחי.

**בדרכי הבינה הרהרתי בגל. ניסיתי לחוש את פחדיה ואת העומס הרגשי הרובץ עליה. ניסיתי לדמיין את עצמי כילד קטן החווה מוות של אם או אב. כל עולמו קורס, הביטחון והאהבה המובנים מאליהם נעלמים, ובמקרה של גל "שני" החורים עוזבים אותה. איך ממשיכים הלאה? כיצד תצליח ילדה קטנה להתאושש לאחר שחווה מוות כפול, עוד לפני שלמדה לחוות את החיים? כיצד תגדל כאדם שלם ובריא בנפשו?
כיצד מכינים ילדים לקראת המוות ומציגים אותו כחלק מהחיים?
זה גדול ממני, איני מסוגל להבין.**

למחרת התקשרה אלי נירה, "ציקי ישנתי אתמול מרגע שהלכת והתעוררתי לפני שעה, כמעט שתיים עשרה שעות. חשבתי שניפגש אבל העייפות הכריעה אותי. סיפרתי לגל שהיית כאן והיא הצטערה שלא פגשה אותך, למרות שנהנתה מאוד בגן החיות. מתי אתה מגיע?" "ביום רביעי" אמרתי, "בשבוע הבא".

שמעתי שתיקה, ולאחר היסוסים, "אתה יכול אולי להקדים?" "אני מצטער" אמרתי, "אין לי השבוע אפשרות, מגיעים אלי אורחים מחו"ל, אך במידה ויתפנה לי זמן אני מבטיח שאגיע".

מצאתי כמה שעות פנויות והצלחתי להגיע ביום ראשון. אחרי סיבוב הכרות עם החולים החדשים פניתי לחדרה של נירה, היא לא הייתה במיטה. מצאתי אותה יושבת בכיסא גלגלים במרפסת עם גל ועם שושי. גל רצה אלי וחיבקה אותי בחום, נירה ושושי שמחו לקראתי. נירה הייתה קצת צהובה, אמרה "תודה שבאת", קולה חלש. "אל תודי לי בבקשה" אמרתי, "המפגשים חשובים גם לי".

גל הלכה לחדרה של נירה להביא את הציורים שציירה לאחר הביקור בגן החיות, ובינתיים דיברנו קצת על שנת הלימודים המתקרבת, ועל בית הספר שאליו רשמו את גל. שושי סיפרה על הפגישה עם המנהלת, העובדת הסוציאלית והמחנכת, אשר ביחד תכננו את קבלתה של גל לבית הספר.

גל הביאה את הציורים – ג'ירפה אוכלת עלים מעץ גבוה, אגם עם ברבורים, שני קופים על עץ, בית עם גג רעפים גינה ופרחים. התפעלתי מהיכולת לרדת לפרטי פרטים ואמרתי לה "את מציירת יפה מאוד, ילדים בגילך בדרך כלל לא שמים לב לכל הפרטים האלה". "אז אולי אני יותר בוגרת מהם" אמרה. איזו תשובה לעניין! אנחנו היינו עסוקים בשלנו בעוד נירה ושושי מביטות לעברנו ומשוחחות בשקט.

"אתה רוצה שאלמד אותך לצייר?"

"בוודאי, הרי הבטחת לי, נכון?"

"כן, אבל כאן אי אפשר, בוא נלך לחדר הגדול יש שם שולחן גדול".

כרענו על הברכיים ליד שולחן נמוך, פרשנו דפים וביקשתי מגל שתלמד אותי לצייר בית.

"זה הכי פשוט, קודם כל מציירים ריבוע גדול" היא אומרת ועושה, "אחר כך שני ריבועים קטנים ואלה חלונות, אחר כך מלבן עומד וזו הדלת, ועל הריבוע הגדול מעמידים משולש וזה הגג ועליו ארובה ועשן מסתלסל לשמים". העשן הסתלסל גבוה מאוד לשמים כחולים.

"ציקי אתה יודע מה זה גן עדן?" שאלה כבדרך אגב תוך שהיא מרוכזת בציור.

"כן", אמרתי ונדרכתי.

"והיית שם?"

"לא", אמרתי, "לא הייתי שם".

היא ממשיכה, מרוכזת כביכול בציור, "ואתה מכיר מישהו שהיה שם?"

"לא, אני לא מכיר, מדוע את שואלת?"

"כשסבתא באה לבקר אותנו, שמעתי שהיא דיברה עם שושי על גן עדן".
"ומה עוד אמרה סבתא?"
"היא אמרה שמי שמת עולה לשמים לגן עדן, וכשאימא תמות גם היא תהיה בגן עדן. גם יואב הבן של השכן של שושי אמר לי שבגן עדן אנשים לא חולים ולא כואב להם בכלל והם לא צריכים לדאוג לכלום ויש שם הרבה עצים ופרחים.
אני חושבת שזה מקום נורא יפה ושקט. ואנשים חיים שם בלי כאבים ומחלות ובטח נורא טוב להם שם, זה כמו גן גדול, יש עצים גדולים וירוקים והרבה פרחים, ציפורים ופרפרים מכל הצבעים".
ניסיתי לחשוב על תשובה מתאימה... לא הצלחתי.
"מה אתה חושב על גן עדן?"
"אני לא הייתי שם ואני לא יודע אם יש באמת מקום כזה".
"אתה חושב שאני אוכל לבקר את אימא שלי שם?"
שתקתי, לבי נחמץ, התאפקתי. "אני לא יודע גלוש, תשאלי את שושי" אמרתי בקול חנוק, "בואי ניגש אל אימא". הרגשתי שאיני יודע כיצד להמשיך עם השיחה הזאת, כל מילה מיותרת עלולה לגרום נזק. לא ידעתי מה תהיה השאלה הבאה, וחששתי מפניה. אך גל לא הניחה לי.
"מתי אימא שלי תלך לגן עדן?"
"אני לא חושב שמישהו יודע בדיוק מתי זה יקרה" אמרתי.
"אני יודעת, כשהיא תמות".
"אבל אנחנו לא יודעים מתי זה יקרה" אמרתי.
"אני יודעת מתי", היא אומרת, "שמעתי את שושי מדברת עם סבתא".
"את מקשיבה לשיחות של אחרים?"
היא מביטה בי במבט מזוף, "בכלל לא הקשבתי, אבל סבתא לא שומעת טוב ולפעמים כשמדברים איתה צריך קצת לצעוק, וככה שמעתי את שושי מדברת עם סבתא, שהרופא אמר שזה עניין של כמה שבועות".
"בואי ניגש אל אימא אמרתי שוב".
"אתה לא רוצה לדבר יותר על גן עדן?"
"לא" אמרתי, "אימא מחכה לי".
בשעה שהיינו שקועים בשיחה על גן עדן, חזרו נירה ושושי אל החדר. נירה נרדמה ושושי ישבה לידה וקראה בספר. בואו נצא החוצה, היא אמרה בלחש, אימא עייפה מאוד.
יצאנו שוב למרפסת. גל התיישבה על המעקה ביני לבין שושי.

"שושי" אמרה גל, "כשאימא תהיה בגן עדן תרשי לי לבקר אותה?"
הסיפור של גן עדן לא נגמר כנראה. גל הייתה מוטרדת מאוד ממה שקורה לאחר המוות.

שושי נדהמה – "מה פתאום את מדברת על גן עדן?"
"סיפרתי לציקי ששמעתי אותך ואת סבתא מדברות, שעוד מעט אימא תהיה בגן עדן".
"מתי חומד שלי מתי שמעת?"

"כשסבתא באה לבקר את אימא ונשארה לישון אצלך. היה לי קשה להירדם בלילה. שכבתי במיטה ואת וסבתא הייתן בסלון ושמעתי אתכן מדברות על גן עדן".
לקח לשושי כמה שניות להתעשת. היא חיבקה את גל ודמעות זלגו מעיניה.
"חומד שלי, אני לא הייתי בגן עדן ואני לא חושבת שתוכלי לבקר שם את אימא. כשמתים לא חוזרים יותר. את זוכרת שדיברנו על זה עם עינת?". עינת הייתה הפסיכולוגית שאליה פנו לקבלת ייעוץ, כיצד להתמודד עם האסון, ובעזרתה ביקשו למצוא פורקן למכאוב. "יש אנשים שמאמינים שאחרי שמתים, עולים לשמים לגן עדן, אבל אין אף אחד בעולם שהיה בגן עדן, וחזר".
"אז למה אנשים מאמינים שיש גן עדן?"

"זה בדיוק מה שאמרתי לסבתא, שאותם אנשים שמאמינים שיש גן עדן בטח מאוד רגועים כשמישהו, שקרוב להם, נפטר. גלוש, אנשים מאמינים בכל מיני דברים. את זוכרת שהיינו אצל שולה אחות של סבתא, ועל דלת הכניסה שלה היה תלוי שום? היא מאמינה שזה מגן על הבית מכל מיני צרות ודברים רעים.
יש אנשים שירקום שלוש פעמים כשחחול שחור עובר לידם, משום שהם מאמינים שחחול שחור מביא מזל רע. אנשים מאמינים בכל מיני דברים והם גם מאמינים שיש גן עדן, כי אולי כך הם מאחלים לעצמם או לקרוב שלהם שנפטר שיהיה להם שם יותר טוב".

"ואפשר יהיה לבקר אותה?"
"חומד שלי, אני חושבת שאי אפשר לבקר שם".
"ואני חושבת שאת כבר תסדרי שאפשר יהיה" השיבה גל.
"תודה שאת סומכת עלי חמודה, אבל לא כל דבר אני יכולה".
"אז תשתדלי מאוד בשבילי".
שושי הביטה בי דומעת.
"למה את בוכה" שאלה גל.
"כי עצוב לי, עצוב לי שאימא כל כך חולה".

"גם אני בכיתי אתמול" אמרה גל בשקט. "אני יודעת" אמרה שושי, "בכית מתוך שינה, לקחתי אותך אלי למיטה וישנו ביחד".

הרגשתי מאוד מיותר בתוך הדו שיח שלהן, העמוס בכאבן. "אני חייב ללכת" אמרתי, ושושי השיבה "נירה תתאכזב, היא רצתה לדבר אתך".

"תאמרי לנירה שהיא יכולה להתקשר אלי בכל שעה, גם בשעת לילה מאוחרת".

שושי התקשרה אלי למחרת "נירה מבקשת מאוד שתגיע, ואם אפשר מוקדם יותר". לא היססתי, זה היה חשוב, הקדמתי לצאת מהעבודה ונסעתי ישירות להוספיס. אין זה ממנהגי להרבות בביקורים בהוספיס מעבר לתורנות הקבועה, אלא במקרים נדירים ומיוחדים. הגעתי בשעה שתיים, התיישבתי בשקט ליד המיטה ואחזתי בידה של נירה. גל הייתה בביתה של שושי, גם הסבתא הייתה איתן.

נירה פקחה את עיניה, הביטה בי בעייפות נוראה, חיוך כואב נמתח על שפתיה. "ידעתי שתבוא, תודה שבאת", לחשה, "אני מרגישה תשושה. הדיבור קשה לי, העייפות פשוט נוראה ואני מנסה להתעלם מהכאבים. אני משנה לפעמים את המינון של המורפין בעצמי, זה נותן לי מין הרגשה של שליטה בכאב, אבל אז אני רדומה יותר. הזמן הוא הדבר הכי יקר לי עכשיו, והוא חומק לי מבין אצבעות החיים ולא מוכן להמתין לי אפילו לשבריר של שנייה. וככל שהזמן מתקדם יותר הוא מעז יותר. אתמול והיום אני מרגישה שקצת קשה לי להיזכר בדברים, ולכן אני רוצה להספיק ולגמור את הסיפור שהתחלתי לספר לך".

שפתיה היו יבשות, הרטבתי אותן בכפיס צמר גפן רטוב וכשזרועי תומכת בגבה השקיתי אותה מים. "אין לי כוח לספר לך את כל הסיפור, אספר אותו בקצרה משום שלמרות הקושי אני ממש חייבת לספר לך.

אבא של גל היה חייל או"ם שהתאהבתי בו כשהייתי חיילת. שרתתי בצפון, בחיל הים. באחד ה'אפטרס' הגעתי לפאב בנהריה עם חברים וחברות מהבסיס, ראיתי אותו יושב על הבר ושותה בירה עם חבר. הוא היה גבוה, בלונדיני וחתיך אמיתי. תוך רבע שעה מצאתי את עצמי רוקדת בזרועותיו בשכרון חושים שאין לי שליטה עליו. לא הייתי שתויה או משהו כזה, פשוט הייתי שיכורה מאהבה ממבט ראשון. ג'ון היה הולנדי ושירת בכוחות האו"ם בלבנון.

בחור יפה תואר, מנומס, תרבותי וחכם. האהבה פרחת בינינו, הקשר התהדק וחינו כזוג לכל דבר. כחודשיים לפני השחרור קרא לי המפקד הישיר שלי ודרש ממני לנתק את היחסים עם ג'ון, אחרת הוא יערב את ביטחון שדה.

לחיילת צה"ל אסור להתרועע עם חייל או"ם, כך אמר. מובן שהתקוממתי כנגד האיסור, אבל ידעתי שנותרו לי רק חודשיים לשחרור והעדפתי להמתין מאשר לעשות שמח

מהפרשה". כאן עצרה נירה וסימנה לי בידה שהיא רוצה עוד מים. שמתי לב שנשימתה כבדה. "כבר כמה ימים קשה לי לנשום, חסר לי אוויר לפעמים, אבל זה לא עניין שאפשר לשנות אותו. יש לי מסכת חמצן וכשממש קשה לי אני לוקחת כמה 'שאכטות' חמצן ולא עושה מזה עניין".

"מתחשק לי קפה" אמרתי, "את רוצה משהו מהמטבח?" "יופי, אעשה הפסקה לחמש דקות ואתן מנוחה למוח ולפה" אמרה וחייכה. חזרתי עם הקפה, ולנירה הבאתי גלידה בכוס. "הבאתי לך הפתעה" אמרתי, "עצמי עיניים ופתחי את הפה". כשהרגישה את טעם הגלידה חייכה ואמרה "אתה מפנק אותי, הפעם האחרונה שהאכילו אותי גלידה בכפית הייתה לפני הרבה שנים. אני מאוד אוהבת גלידת וניל, איך ידעת?" "לא ידעתי, זה מה שהיה במקפיא. אם תרצי אביא עוד".

"אימא ואבא לא היו מרוצים מה'שידוך', למרות שג'ון היה ממוצא יהודי. כל הנסיונות לדבר על לבי ולשכנע אותי שאין סיכוי לקשר שכזה, נכשלו. המשכנו לשוחח בטלפון עד שהשתחררתי מהצבא. ג'ון בילה אצלנו בבית את חופשותיו, ומאוד נקשר למשפחה. אני תכננתי את חיי בארץ איתו, אך הוא כנראה חשב אחרת. הוא אמנם האריך את החוזה שלו בעוד שנה, אך בסיומה תכנן לחזור להולנד וללמוד רפואה. כך עברה עלינו ביחד עוד שנה. אני הייתי כבר בת עשרים ושלוש. באחת מחופשותיו נסע להיבחן בבחינות הכניסה לפקולטה לרפואה, שהה עם משפחתו, וכששב לאחר חודש הודיע לי שהתקבל ללימודים, והציע שנתכנן את חיינו המשותפים באמסטרדם. לא הייתי מוכנה לנתק פתאומי שכזה. גם אני רציתי ללמוד והכפייה הזו לא כל כך נראתה לי, אבל אהבנו מאוד אחד את השני וחשבנו שנמצא פתרון. ג'ון ביקש שאחזור איתו לחופשת הפסח, להכיר את משפחתו. נעניתי בשמחה, אך ציפתה לי אכזבה מרה. יחסם של הוריו אלי היה קריר, ונדמה היה לי שאינם מרוצים מהקשר בינינו. דווקא עם אחותו הצעירה קשרתי קשר אמיץ שנמשך גם לאחר מכן. חזרנו הביתה, לג'ון נשארה חצי שנה לשרת בלבנון ואני הייתי בדילמה, מה לעשות עם עצמי והיכן ללמוד. ששת החודשים עפו להם, ולאחר התלבטויות רבות החליט ג'ון לחזור להולנד לקראת תחילת שנת הלימודים. לא רציתי להצטרף אליו מיד, הייתי זקוקה לפסק זמן על מנת לחשוב על העתיד שלי, ואיך והיכן אבנה את חיי עם ג'ון.

אבל כמו שאתה יודע בוודאי, החיים הרי מלאים בהפתעות ובבוקר בהיר אחד גיליתי שאני בהריון. התקשרתי לג'ון שהיה מופתע מאוד ושאל אותי מה אני מתכוונת לעשות.

השאלה הזאת הבהירה לי מיד שהוא מנסה להטיל את מלוא האחריות עלי. מה זאת אומרת אמרתי לו, אני לא מחליטה לבד, זה גם שלך.

אני אגיע אליך בסוף השבוע הבא, יש לי חופשה קצרה, אמר.

הוא הגיע והיה סוף שבוע מאוד מתוח. הוא ביקש שאשקול להפיל את העובר, דבר שלא הייתי מוכנה לעשות בשום אופן. ג'ון ניסה להסביר שבתקופת הלימודים הוא לא יוכל לפרנס אותי ואת התינוק, והלימודים שלו ייפגעו. אני לא השתכנעתי וג'ון נסע מבלי שהגענו להסכמה. לא הייתה לי ברירה אלא לספר להורי, וכמובן שגם את שושי הבאתי בסוד העניין. הורי כעסו על ג'ון אבל אימא השביעה אותי שלא אעשה הפלה ואלד את התינוק. השבועות חלפו והשיחות עם ג'ון הלכו והתמעטו. הבנתי שזה כנראה סוף הקשר בינינו. היא חדלה לדבר ואז הוסיפה "אני סחוטה, הסיפור קצת ארוך, אין לי כוח להמשיך עכשיו".

"אין דבר, נמשיך בפעם אחרת, אחכה עד אז בסבלנות. כואב לך עכשיו?"

"הנשימה קצת קשה לי והשדון שיושב לי על הכתף מנסה להסית אותי כנגד הגוף והמוח, שארפה קצת, אעצום את העיניים ואנוח. אבל אני מרגישה עכשיו יותר שקטה מבפנים. לפעמים, אחרי שקיבלתי כימותרפיה, דמיינתי את המלחמה של הכימותרפיה בתאים הסרטניים באופן מאוד מוחשי. אני מדמיינת מולקולות כימיות כמו חיילים קטנים, מצוידיים בחרבות, מנסים לחדור לתוך תא סרטני ולהשמיד אותו. והם לא מצליחים תמיד בפעם הראשונה.

ואז הם לוקחים תנופה ושוב מנגחים את התאים הסרטניים.

וכשהמולקולה מצליחה, היא חודרת פנימה ומשמידה את התא הסרטני".

"אני כל כך תשושה" אמרה בלחש, "ואני כל הזמן נלחמת בכוח לא לעצום את העיניים ולישון. הגוף והנשמה אומרים לי 'תני לנו קצת לנוח אנחנו מותשים' ואני אומרת להם אתם תנוחו כשאני אחליט".

"אל תלך עדיין, הישאר איתי עוד קצת בבקשה".

"תנוחי כמה דקות, בינתיים אגש לתחנת האחיות ואשאל אם הן זקוקות לעזרה".

נירה נרדמה ולאחר חצי שעה לערך צילצל הפעמון בתחנת האחיות.

"היא מבקשת שתגיע אליה", אמרה לי אחת האחיות.

"אני רוצה להמשיך, ישנתי הרבה?"

"אני חושב שחצי שעה בערך".

"אני מרגישה עכשיו קצת יותר מאוששת. אתה יודע, השינוי שמתחולל בי מאז שהתגלה הסרטן הוא עצום. חבל שלא הכרנו בתחילתה של המחלה, היית מכיר אז נירה אחרת, כזו ששולטת יותר, נלחמת יותר, מצחיקה יותר, קשקשנית יותר. רק אחרי שהגעתי

להוספיס אני מבינה שדווקא חוסר היכולת שלי לשלוט במחלת הסרטן, הוא זה שעוזר לי להשתחרר. הבנתי שחיים אמיתיים הם כנראה הרבה יותר ממה שחוויתי וחייתי עד עכשיו, וזה דווקא מחזק אותי, ונותן לי כוח שלא ידעתי על קיומו. והכוח הזה מגיע דווקא מהמקום בו נמצאת הבדידות שלי.

הרי כל מי שסובב אותי, וסועד אותי, אפילו אתה שאתה מחזיק לי ביד בחום ובאמפתיה כל כך נוגעים, לא מסוגל להבין את כאב הבדידות של הסרטן שלי. אני לבד, וכך כנראה אפרד מהעולם".

"נכון" אמרתי, "אני לא מסוגל להבין".

היו כמה שניות של שקט, חשבתי שהיא עושה עוד הפסקה, "את יכולה להמשיך, אני מקשיב" - אמרתי. היא נשמה בכבדות ולא ענתה.

אחזתי בידה וקראתי בשמה, אך היא לא ענתה, ניגשתי לאחות.

היא הגיעה מיד, שמה לב לנשימותיה הכבדות, התקינה את מסכת החמצן וחזרה לתחנה. "זה כנראה הסוף" אמרה, "אני חושבת שצריך להתקשר לרופא ולשושי".

נשארתי ליד נירה מספר דקות. אחזתי בכף ידה והתבוננתי בבית החזה העולה ויורד בכבדות. "שושי בדרך, והקטנה נשארה עם סבתא שלה" אמרה האחות.

"אני הולך" אמרתי לעצמי וכבר חשתי את הריקנות הכול כך מוכרת, את התחושה "אני לא שייך למעמד הזה, אני חייב להתפנות מהזירה".

הסיפור תם, לא הושלם, ונירה איננה כדי להשלים אותו. מישהו אחר אולי ישלים לי את הפאזל, ושמא אין הדבר כדאי כלל, הוא הרי אינו שייך אלא לנירה בלבד.

נירה נפטרה לאחר חצות, כמה שעות לאחר שעזבתי.

המפגשים עם נירה וגל לא היו פשוטים עבורי, ללוות אישה ואם צעירה אל מותה, בד בבד עם יצירת קשר מיוחד עם בתה הקטנה, היו מטלטלים ומאתגרים והעניקו לי הזדמנות נדירה ומיוחדת במינה ללימוד ולצמיחה.

אני מקווה שהמסע שלנו, שהיה קצר יחסית, איפשר לנירה לסיים תהליך רגשי ומשפחתי ועזר לה להיפרד מהחיים ממקום שלם ושליו יותר.

שושי התקשרה אלי בבוקר והודיעה לי. הלוויה תתקיים בקיבוץ ויושבים שבעה בדירתה בירושלים.

החלטתי שלא אסע ללוויה. אני חושב שחששתי מהמפגש עם גל.

באחד הערבים, מספר ימים לאחר מכן, התקשרה אלי שושי ואמרה שגל מבקשת לדבר איתי.

אני זוכר את פעימות הדופק שלי כשגל נטלה את השפופרת.

- ציקי?
 - שלום גלוש.
 - אתה יודע שאימא מתה נכון?
 - כן, אני יודע.
 - ולמה לא באת ללוויה שלה?
 - הופתעתי מהשאלה הישירה כל כך.
 - בגלל שפחדתי.
 - ממה פחדת?
 - פחדתי מהפגישה איתך ושלא אדע מה לומר לך ברגעים העצובים שלך.
 מספר שניות של שקט מעיק חלפו. "ויש סיבה נוספת" אמרתי, "אני חושב שאימא הייתה שייכת גם בחיים וגם במוות למשפחה שלכם ואני בסך הכול הכרתי אותה רק כשהייתה חולה, וחשבתי שאולי זה לא מתאים שאגיע ללוויה".
 גל שתקה. "את מבינה למה אני מתכוון?". "כן, ואני לא כועסת עליך, אפילו ששוי קצת כועסת".
 "אין דבר" אמרתי, "מותר לה לכעוס, אבל כך אני מרגיש, ואת יודעת שאי אפשר להתווכח עם מה שמרגישים, לכן אני לא כועס על שושי שהיא כועסת עלי".
 "תבוא לבקר אותי בבקשה, אני רוצה להראות לך את הציורים שציירתי".
 שאלתי מתי הם קמים מהשבעה, ואני שומע אותה קוראת בקול: שושי...! ציקי שואל מתי קמים מהשבעה, ושושי עונה לה – בעוד יומיים. "גלוש, אבוא לבקר אותך מחר בערב". "יופי אני אכין אלבום מכל הציורים שלי ונסתכל ביחד". "טוב חמודה, לילה טוב ולהתראות. אני אשמח מאוד לראות את הציורים שלך".
 הגעתי למחרת בערב לדירה קטנה באחת משכונות ירושלים.
 גל פתחה לי את הדלת וחיבקה אותי חיבוק חם וארוך. נכנסתי איתה אל הסלון הקטן והיא הציגה את כל הנוכחים - זה ציקי וזו סבתא שלי גאולה וסבא שלי נתן ודודה שלי גילה ואת שושי אתה כבר מכיר. לציקי יש ילדה שקוראים לה גל והם גם קוראים לה גלוש. בוא איתי לחדר, אני רוצה להראות לך את הציורים.
 "רגע אחד גל, אני רוצה לשבת קצת עם סבתא וסבא". הרגשתי מעט לא שייך ואני חושב שגל חשה בזה וניסתה לגרום לכך שארגיש נוח יותר.
 גילה וגל נכנסו לחדר של גל לשחק ואני התישבתי ליד סבתא ואמרתי "שמי ציקי". "אני יודעת, שמי גאולה, נירה גל ושושי סיפרו לנו עליך, אנחנו רוצים להודות לך על הרגעים האחרונים שהיית עם נירה".

"אתם לא צריכים להודות לי, הייתה לכם ילדה מדהימה, רגישה, חכמה, ומאוד מיוחדת".

"שמי נתן" אמר הסבא, "שושי סיפרה לי שאתה מתנדב בהוספיס שנים רבות, ואני חייב לשאול אותך שאלה שמטרידה אותי. כיצד אתה מצליח להתאושש מהקשר הרגשי שאתה יוצר עם אדם שנעלם לעולמים?

הרי כל האנשים שהיית איתם בקשר הלכו לעולמם אחרי חודש חודשיים או יותר. היית חבר של נירה ברגעים הכי קשים ואיומים שלה, איך אתה עומד בזה? מה זה, יש לך לב של אבן?"

זה היה רגע קשה, הרגשתי את כאבו העמוק ושתקתי.

שושי התערבה "אבא למה אתה פוגע בו, זה ההיפך בדיוק! אני חושבת שאדם שנעול מבחינה רגשית, עם לב של אבן, לא היה יכול לעמוד בסוג כזה של קשר!".

נתן שתק, הביט בי דומע ואמר "סליחה, לא התכוונתי לפגוע בך".

"אני יודע" אמרתי, "אני מרגיש את הכאב העמוק שמתוכו אמרת את הדברים. גם אני מתחבט בשאלה הזו לעתים תכופות, והתשובות שאני נותן לעצמי לא תמיד מספקות אותי. ישנם דברים שאני לא מצליח להבין מאין הם נובעים.

ולמרות זאת לא אתחמק מתשובה. כן, זה קשה לי, קשה לי מאוד להתנתק מאדם המוליך אותי בנבכי נשמתו, משתף אותי בכל המשמעותי ביותר בחייו, בדרך אל מותו, והוא מבקש רק שאקשיב לו, שאהיה איתו ואחרי רגעי קירבה עמוקה כל כך, הוא נעלם באבחה, ולתמיד.

אני עושה מאמצים להתרכז בהקשבה שקטה ועמוקה, לנתק את עצמי מכל מה שמסביב, כדי לא לאבד מילה שנאמרה, או שלא נאמרה, מנסה לקלוט תנועת יד או עין, חיוך או כאב. ואני מקשיב, מקשיב מהלב, מקשיב ומנסה להבין, מתי החיוך אינו עווית של כאב אלא חיוך אמיתי, מקשיב למחשבה שחלפה, מקשיב לזיכרון נעים שחלף, לזיכרון של אהבה שנחווה ולרגעי אושר שהיו.

ובסוף הדרך, הקירבה והשותפות שנרקמו נפרמות. השותף איננו עוד.

אני נותר מול ריק והריק הזה הוא קשה. וככל שהמסע המשותף אל המוות מתארך, כך גדל החלל שנפער, אך בשלב מסוים חל אצלי צורך למלא את החלל בקשר נוסף".

הם הקשיבו לי בשקט גמור. "אני חושב שזה סוג של מזוכיזם" אמר נתן, "אני לעולם לא הייתי מסוגל לבנות סוג כזה של קשר".

"אני לא יכול להתווכח עם מה שאתה מרגיש" אמרתי, "אלא לומר לך מה אני חושב ומרגיש. אני מתנדב בהוספיס מבחירה ומתוך אהבת אדם.

אני מרגיש שההתנדבות הזו, מוסיפה משמעות מיוחדת מאד לחיים שלי ואני חושב שאין כל מזוכים בקשר הזה, ההיפך הוא הנכון. הצורך להיות דווקא עבור אותם אנשים שהמפגשים שלי איתם יכולים לעזור להם לסיים את חייהם בהשלמה מסוימת עם המוות, זה לא משהו שאני מתכוון אליו, אלא משהו שהם מתכוונים אליו". נתן הביט בי בשתיקה ועיניו דמעו.

"חולים סופניים רבים" אמרתי, "מתקשים לפני מותם 'לסגור עניינים' שנשארו פתוחים עם המשפחה הקרובה, ומחפשים חבר שיהיה מסוגל להקשיב להם ללא שיפוטיות, ללא היסטוריה רגשית וללא כעסים ומטענים ישנים. חבר חדש שמתחילים איתו דף חלק ונקי. חבר שלא נמצא בזכרונות הקשים והמעיקים מהסוג שיש לכל אחד מאיתנו, שאפשר לשוחח איתו על הדבר הכי אינטימי שבעולם, על המוות המתקרב שלו. חבר שניתן לחלוק איתו התחלה של סוף ולא של התחלה". היה לי קשה מאוד להמשיך. בשקט המוחלט שהשתרר, נשמע קול בכיו המיוסר של נתן. גאולה, מחבבת אותו בחום, מזילה דמעה ואומרת לי "סליחה שפגענו בך". "אני סולח, אבל אין צורך בסליחה. גם אני מתחבט לעתים קרובות ושואל את עצמי איך אני מסוגל להמשיך אל הקשר הבא בפרק זמן כה קצר?" אבל זה כל כך מחזק אותי ונותן לי כוח, מלמד אותי על החיים ומציב אותי במקום הנכון לי ובפרופורציות הנכונות לי, לגבי כל דבר בחיים, שזה כמעט ממכר. אני יודע שהרעיון הזה קשה, אבל זה סוג של התמכרות, הצורך הזה להתמודד פנים אל פנים עם המוות שוב ושוב".

הוריה של נירה התבוננו בי בדממה. המונולוג הארוך שנשאתי הותיר בי תחושת אי נעימות. למען האמת, לא חשבתי שאהיה מסוגל לשתף את הזולת ברגשותי, בפתיחות שכזו. שנים רבות אני אוגר בשתיקה את החוויות האלה, והנה לפתע נפתח חלון, והמאגר הרגשי החבוי הזה מתפרץ החוצה. שושי קטעה את השתיקה המעיקה וביקשה שאבוא איתה לחדר שבו שיחקו גל וגילה, האחות האמצעית. עשינו שוב הכרות קצרה והתיישבנו עם גל על המיטה. גל מזכירה לי "הבטחת לי שתראה את האלבום שלי". "נכון" אני עונה לה, "לכן באתי". אינני מבין בציורי ילדים ובפירושם, אולם לחלק מציוריה של גל אפשר היה לייחס, לדעתי, משמעות מאוד מיוחדת. אחד מהם היה יוצא דופן בישירותו, אישה שוכבת על האדמה, אנשים עומדים סביבה, לכולם דמעות גדולות נוטפות מהעיניים, שמש צהובה ממעל וכמה פרחים ופרפרים צבעוניים. נראה שהיה בציור משהו אופטימי למרות המוות. דפדפתי באלבום והתרשמתי מאוד מהצבעוניות וההקפדה על הפרטים. אמרתי לגל שכבר הרבה זמן לא ראיתי ציורים יפים כאלה.

"אתה באמת חושב?" שאלה, "בוודאי" עניתי, "כדאי לך להירשם לחוג לציור, יש לך כישרון יוצא מן הכולל", ושושי הוסיפה "גם אני חושבת כך".

גל נראתה מהורהרת. "ציקי, אני יכולה לשאול אותך שאלה על אימא?" "בוודאי שאת יכולה" אמרתי. "מה קורה כשמתים?" שושי נדרכה, "גלוש, שאלת אותי אתמול את אותה שאלה". "אז מה, אני רוצה לשמוע תשובה גם מציקי". שושי הביטה בי במבט שואל, אי אפשר היה להתחמק מתשובה וידעתי כמו תמיד, שאני חייב לומר את האמת בצורה הפשוטה ביותר. "אני לא יודע בדיוק מה קורה אמרתי, אבל אני חושב שכשמתים, ישנים ולא מרגישים כנראה שום דבר".

"אתה מתכוון שאימא ישנה עכשיו וטוב לה?" "אני מתכוון שאם קודם כאב לה ועכשיו היא לא מרגישה כאב, אז בוודאי טוב לה". "ובלילה לא יהיה לה קר?" "אני חושב שלא יהיה לה קר, כי היא לא מרגישה כלום".

הייתה הפוגה קלה, גל שקעה בהרהורים אך לא המשיכה בשאלות נוספות. נראה לי שהתשובות סיפקו אותה במידת מה. שמת לי לב שהרגשתי מאוד נינוח כאשר עניתי לה. מסתבר שאמירת האמת עדיפה על כל מיני התחמקויות.

גם אם גל לא הבינה את מלא משמעותו של המוות, נדמה היה לי שהתשובות הרגיעו אותה במעט.

שושי שאלה אם אני רוצה לשתות משהו. "אשמח לקפה שחור", אמרתי. "בוא איתי למטבח ואכין לשנינו, גם לי מתחשק". התיישבנו עם ספלי הקפה במרפסת. היה קצת קריר. "זה אולי יישמע בנאלי, אמרה, אבל אנחנו מאוד מודים לך על מה שהיית עבור נירה בימיה האחרונים".

"זה לא בנאלי, השבתי, התודה היא דו סטרית, גם אני מודה לנירה על ששיתפה אותי בסיפור חייה ואיפשרה לי ללוות אותה אל מותה. ובהזדמנות זו, אני רוצה להסביר לך מדוע לא הגעתי ללוויה, הבנתי מגל שאת כועסת".

"לא כועסת" אמרה, "אבל קצת מאוכזבת".

"אני מבין, אבל כפי שאמרתי לגל חששתי מאוד מהמפגש איתה, פשוט פחדתי שלא אדע מה לומר לה ברגעים הקשים. וסיבה נוספת היא, שאני חושב שנירה הייתה שייכת במוות כמו בחיים, למשפחה שלכם, ואני בסך הכול הכרתי אותה בסוף ימיה כשהייתה חולה והרגשתי שלא מתאים שאגיע ללוויה".

"אני מעריכה מאוד את מה שאתה אומר ואת כנות דבריך, אני חושבת שאני אפילו מסוגלת להבין את הרגשתך. בוא נשכח מהעניין, הבנתי ואני מקבלת".

"אני עדיין רוצה להסביר לך מעט על החששות שהיו לי בקשר לגל.

אני לא איש מקצוע טיפולי, אני לא רופא, לא פסיכולוג ולא עובד סוציאלי, אני רק מתנדב שעבר הכשרה ולא יותר מכך, אמנם עם הרבה שנות ניסיון אבל לא יותר מכך. אם אומר משהו אשר יפגע שלא במתכוון בחולה, אולי אפגע בו ואצטער על כך מאוד, אך לא תהיה לכך איזו השלכה על בריאותו, או נפשו, מכיוון שהוא בכל מקרה מסיים את חייו. עם גל, הייתי חייב להיות כל כך זהיר, היו מפגשים שהייתי ממש במתח ופחדתי שהנה מגיעה השאלה הבאה שלא אדע להשיב עליה ואם אשיב, איני בטוח שזו התשובה הנכונה, - את יכולה להבין אותי?"

"אמרתי לך כבר שאני מבינה ומקבלת, אז תפסיק להתנצל".
"החלטנו לחזור לקיבוץ" המשיכה שושי, "החברות של גל נמצאות שם, המשפחה נמצאת שם וזו הסביבה המוכרת לה. אבא ואימא וגם גילה יעזרו לנו להשתקם, וביחד ננסה לצאת לדרך חיים חדשה, עם הרבה חששות, אך עם הרבה תקווה ואהבה. אני אוותר השנה על הלימודים ואסיים את הדוקטורט בשנה הבאה ואולי בעוד שנתיים. אני רוצה בשנתיים האלה להיות עם גל, להעמיק ולחזק את הקשר בינו ולבנות לנו משפחה קטנה ואוהבת.

ועוד כמה מילים לסיום, שאני חייבת לומר לך, משום שקרוב לוודאי לא נתראה שוב. אתה יודע שגם החיים שלי אינם פשוטים ואני לומדת על עצמי ועל החיים כל הזמן. למדתי פסיכולוגיה, ועכשיו אני עושה דוקטורט, אולם הדברים ששמענו ממך היום, הם אולי הדברים היפים והחזקים ביותר ששמעתי בימי חיי, לא לומדים אותם כנראה בשום אוניברסיטה ואני חושבת שלא אשכח אותם לעולם". "תודה שושי" אמרתי, "אלה מילים שמחזקות אותי מאוד".

נפרדתי בחיבוק חם ואוהב מגל, שביקשה לדעת אם נשוב וניפגש, והתשובה שלי הייתה "וודאי" ונשיקה על מצחה. נפרדתי בלחיצת יד מנתן, גאולה וגילה, ובחיבוק חם משושי. אויר ירושלמי קריר קידם אותי, שאפתי אותו מלוא ריאותי, הרגשתי טוב, נינוח ושלם.

תם ולא נשלם.

הקשבה לחולה סופני מרוקנת את תודעת הפחד שלי ומאפשרת לי לקבל ללא רתיעה מילים כמו מוות, סוף, סרטן.
אני משתדל להקשיב לחולה הקשבה עמוקה ומאפשר לו לבטא את רגשותיו הכמוסים והאינטימיים ביותר. איני נעלב אם נאמרות מילים פוגעות, אני יודע שהן אינן מכוונות אלי, למדתי לא לקבלן באופן אישי. אני מבין את בור הכעס

והעצב העצום, איני שופט ואיני מטיף, אני רק מקשיב, מקשיב מהלב ומאפשר כך לאדם להקשיב לעצמו. כאשר אין לי מה לומר אני שותק. איני מנסה לומר דברי חוכמה עמוקים מדי, אין זה הזמן לכך ולפעמים זה מעיק, אבל אני משתדל להיות כן, אמיתי וקשוב. למדתי כמה זה חשוב לקשר בינינו.

מה קורה שם בחדר, לצד המיטה, כשהמוות נושף בעורפו של האחד, והאחר יושב שם, לצדו, אוחז בידו ומקשיב, עד לזמניות הבלתי נסבלת של עצמו ושל האחר? מהו ההסבר לכך, שדווקא אצל האנשים העומדים מול המוות, מתחוללים שינויים משמעותיים ועמוקים? סדרי העדיפויות שלהם משתנים ומתחדדים, אינטואיציות ויכולות ההתבוננות משתכללות, ומחר מאוד הם מבינים מה באמת חשוב יותר? היכולת להקשיב לפחדיו ולכאביו של הזולת, מצריכה הקשבה והתבוננות עצמית – מכיוון שאנחנו נקראים בעצם להתעמת עם פחדינו ומצוקותינו שלנו. וכמה שונים אנחנו זה מזה, בהתייחסותנו אל המוות ובאופן עמידתנו מול רגע המוות הפרטי שלנו.

בני המשפחה היושבים ליד מיטתו של האדם היקר להם ברגעיו האחרונים, מבינים כי אלה הם הרגעים בהם הוא אינו זקוק עוד למאומה, פרט לשקט וליקיריו שיעטפו אותו באהבתם. וברגע הפרידה האחרונים, כאשר ההכרה בקץ נוכחת במלוא עוצמתה, כאשר ברור לגמרי כי אין עוד טעם בטיפולים, אפילו המילים מאבדות ממשמעותן, הם מחבקים את אהובם בדממה ומתבוננים חסרי אונים בדעיכתו השקטה.

הסיפורים המובאים, לקוחים מתוך קרעי חיים של בני אדם איתם חלקתי את סוף דרכם, מתוך כוונה כנה להקל, לנחם ולהעניק אומץ וכוח לחולים ולאוהביהם בהתרת הסבך הרגשי, להרחיק את העלבון ואת הכעס ולאפשר ולו במעט גישה של השלמה ורגיעה.

המפגשים עם החולים ועם המוות, מלמדים אותי לאהוב ללא תנאי את החיים היחידים שלי ואת האנשים היקרים לי, ולהתהלך במסע חיי שלי, בעזרת האהבה שהיא הנכס העיקרי בחיי, בידיעת הסוף וללא פחד.